

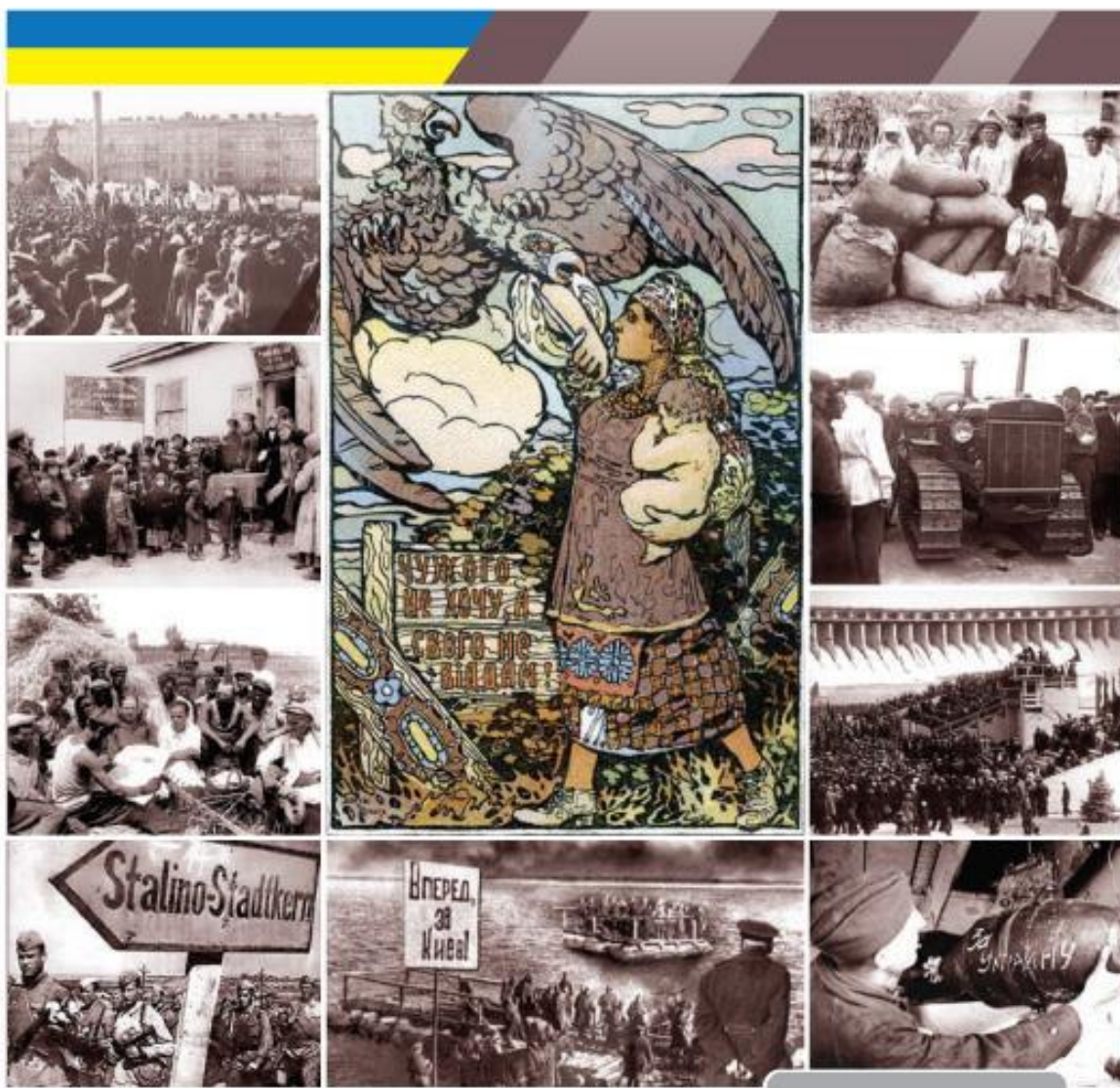
В. С. Власов, С. В. Кульчицький

Історія України

10

клас

профільний рівень

Видawnицтво
Літера

ШАНОВНІ УЧНІ ТА УЧЕНИЦІ 10-Х КЛАСІВ!

ПЕРЕД ВАМИ - МАТЕРІАЛИ ДО ДЕВ'ЯТОГО та ДЕСЯТОГО УРОКІВ З ПРЕДМЕТУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ». У ДАНОМУ ФАЙЛІ ВИ ЗНАЙДЕТЕ МАТЕРІАЛ ПАРАГРАФУ ПІДРУЧНИКА, А ПІСЛЯ ДЕСЯТОГО УРОКУ - ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗА НИМ (ЕЛЕКТРОННИЙ ВАРІАНТ). БАЖАНО, ЯКЩО ВИ ЗРОБИТЕ ЦЕ ДО ДНЯ НАСТУПНОГО УРОКУ. З УСІМА ПИТАННЯМИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ПРОШУ ЗВЕРТАТИСЯ НА **ЧАТ У ХЬЮМА-ШКОЛІ**.

Історія України 10 клас

Розділ 2

Українська революція

9–10 Початок Української революції

Розділ 2. УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

9–10. Початок Української революції	41
11–12. «Однині самі будемо творити своє життя»: проголошення автономії України	49
13–14. Центральна Рада і Тимчасовий уряд: від протистояння до компромісу	57
15–16. Утворення Української Народної Республіки. Протистояння національно-патріотичних сил і більшовиків	66
17–18. Проголошення незалежності УНР. Брест-Литовський мирний договір	74
19–20. Державотворча діяльність Української Центральної Ради. <i>Практичне заняття № 3</i>	83
21–22. Джерела про Брестський мирний договір і війну УНР з радянською Росією. <i>Практичне заняття № 4</i>	88

Розділ 2

Українська революція

9-10 Початок Української революції

Революція в Росії почалася з демонстрацій і мітингів у Петрограді в Міжнародний жіночий день 8 березня (23 лютого). Наступного дня в імперській столиці спалахнув страйк, який одразу став політичним. Повсталі робітники й солдати Петроградського гарнізону 12 березня (27 лютого) створили **Петроградську раду робітничих і солдатських депутатів**. Водночас був заснований парламентський політичний центр – **Тимчасовий комітет Державної думи**. 15 (2) березня, коли Микола II змушений був зректися влади, комітет утворив **Тимчасовий уряд** із представлених у парламенті партій – здебільшого кадетів та октябристів. За погодженням з Петроградською радою Тимчасовий уряд узяв на себе організацію виборів до **Установчих зборів**, які, своєю чергою, мали визначити форму правління, ухвалити конституцію і сформувати постійний уряд. Ці події в столиці Російської імперії дали поштовх до початку **Української революції**.

СЛОВНИК

Установчі збори – виборний законодавчий орган, покликаний випрацювати конституцію держави й, таким чином, на правовій основі оформити новий державний і суспільний устрій.

ПЕРІОДИЗАЦІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
РЕВОЛЮЦІЇ
І ВИЗВОЛЬНИХ
ЗМАГАНЬ

- **Перший етап** – доба **Української Центральної Ради**, створення **УНР** – березень 1917 – квітень 1918 рр.
- **Другий етап** – доба **Гетьманату** – від державного перевороту 29 квітня 1918 р. до повалення гетьманського правління 14 грудня 1918 р.
- **Третій етап** – доба **Директорії УНР** – від середини грудня 1918 р. до листопада 1920 р.

1. Якими були причини Української революції

Прочитайте уривок з історичного джерела. На його основі визначте причини Української революції. Поміркуйте, яка з них була визначальною.

ДОКУМЕНТ
1

Сучасник подій та активний учасник громадського й політичного руху Павло Христюк, якого називають літописцем революції, у «Замітках і матеріалах до історії української революції 1917–1920 рр.» так розповідав про становище українських земель у складі Російської імперії напередодні тих подій: «Тягар самодержавного режиму відчувався в Україні ще болючіше, ніж в якійсь іншій частині колишньої Росії. Тут до загального гніту долучався ще й гніт національний. Поставивши за мету здобути у війні останній клаптик “русской землі” – Галичину, царський уряд заздалегідь смакував те задоволення, яке мало дати йому майбутнє знищення всяких проявів українського національного життя на всій захопленій Московщиною території України. Змушений революцією 1905–1906 років піти на певні поступки Українцям (дозволити українську пресу, “Просвіти”, клуби тощо), російський уряд весь час після того виправляв свої “помилки”, чинячи різноманітні утиски українському національно-культурному рухові: закриваючи “Просвіти”, викидаючи українські книжки зі шкільних і громадських бібліотек, беручи під особливий цензурний догляд недобиту українську пресу. Однак до самої війни не вдалося йому повністю “виправити” своїх помилок. Український національно-культурний рух не припинявся. Війна цілком розв’язувала урядові руки в боротьбі з українським національним рухом. Користуючись обставинами війни, уряд узявся до цинічного знищення всяких проявів українського “сепаратизму”, розуміючи під останнім усю українську культуру, у тому числі й мову.

Безглузді репресії викликали незадоволення проти уряду навіть у напівсвідомих українських масах, не кажучи вже про національно свідоме робітництво та інтелігенцію».

2. Як лютнево-березневі події 1917 р. у Росії вплинули на революційне піднесення в Україні. Коли та як було створено Українську Центральну Раду

Найвпливовішою політичною силою Російської революції 1917 р. були **ради робітничих і солдатських депутатів** – органи самоорганізації повсталих робітничих і солдатських мас. Вони контролювали дії Тимчасового уряду, спонукаючи його до демократичних перетворень. Уряд ліквідував корпус жандармів, скасував смертну кару й політичну цензуру, запровадив свободу слова, друку, союзів, зібрань. Проте він не виробив послідовної програми як із розв’язання нагальних проблем селянського й робітничого середовища, так і з національного питання.

У губерніях і повітах Тимчасовий уряд створив ради об’єднаних громадських організацій та виконавчі комітети, з якими мали співпрацювати урядові комісари. Однак наявність у Петрограді двох центрів влади породжувала некеріваність країною, що вела виснажливу війну з Центральними державами.

➔ Народне віче на Софійській площі в Києві, 1 квітня (19 березня) 1917 р.

» Висловіть припущення, чому українську маніфестацію називають кульмінаційним моментом відродження національно-визвольного руху. Наведіть аргументи на підтвердження поширеної за тих часів думки, що «скоро за вільну Україну до бою вже мільйони поборників стануть».

Есери та меншовики, які контролювали Петроградську раду робітничих і солдатських депутатів, змушені були увійти до складу уряду й поділити відповідальність за стан справ. У липні 1917 р. Тимчасовий уряд очолив **Олександр Керенський**.

В Україні звістку про падіння самодержавства зустріли радісно. Були великі сподівання на те, що нова влада виведе країну з війни, розв'яже національне питання, дасть селянам землю й полегшить матеріальне становище робітників.

17 (4) березня було засновано **Київську губернську раду об'єднаних громадських організацій**, яка діяла від імені Тимчасового уряду й вважалася найвищим представницьким органом місцевої влади. Вона складалася з представників Земського союзу, Союзу міст, Воєнно-промислового комітету, Біржового комітету, губернської, міської та повітових управ, кооперативних організацій тощо. Водночас у великих містах України створено ради робітничих і солдатських депутатів.

Товариство українських поступовців (ТУП), українські соціал-демократи та інші громадські й політичні організації, керуючись інструкцією Тимчасового уряду щодо місцевих рад об'єднаних громадських організацій, 17 (4) березня 1917 р. заснували раду не губернського, а всеукраїнського масштабу – **Українську Центральну Раду (УЦР)**.

Революція швидко охопила всю Україну. **1 квітня (19 березня)** Центральна Рада влаштувала у Києві маніфестацію патріотичних сил,

ЗАУВАЖТЕ

Українська Центральна Рада (УЦР) – громадсько-політична організація, заснована для керівництва українським національним рухом. На Всеукраїнському національному конгресі (19–21 (6–8) квітня 1917 р.) була перетворена на національну представницьку організацію. Після Другого Універсалу (16 (3) липня 1917 р.) до її складу ввійшли представники національних меншин. Від початку УЦР очолював М. Грушевський. Під час Української революції УЦР взяла на себе функції національного парламенту. Після Четвертого Універсалу (22 (9) січня 1918 р.) стала найвищою законодавчою владою в суверенній Українській Народній Республіці. Припинила існування внаслідок державного перевороту 29 квітня 1918 р.

яка почалася з урочистої ходи. У ній взяли участь майже 100 тис. осіб, з-поміж яких – десятки тисяч українських вояків. Хода завершилася всенародним віче на Софійській площі біля пам'ятника Богданові Хмельницькому. На вічі пролунали вимоги до Тимчасового уряду: ухвалення декларації про українську автономію; призначення на посади губернських і повітових комісарів людей, які володіють українською мовою; запровадження її в державному апараті, судах і школах; невідкладне скликання Установчих зборів. Віче рекомендувало Центральній Раді чимшвидше скликати **Український національний конгрес**. Завданнями конгресу визначили створення умов для запровадження автономії, а також вибори членів Центральної Ради від губерній.

Чому Українську революцію вважають породженням Російської революції 1917 р.?

← Знесення пам'ятника П. Столипіну на Думській площі у Києві (тепер майдан Незалежності). Березень 1917 р.

Пригадайте, хто такий П. Столипін. Поміркуйте, чому однією з перших акцій революційного українства в Києві було знесення пам'ятника П. Столипіну. Яка роль належить пам'ятникам у збереженні історичної пам'яті? Чому на підкорених територіях влада імперій завжди встановлює пам'ятники своїм героям? Чому демонтаж пам'ятника, зображеного на фото, не є актом вандалізму?

» 1. Проаналізуйте джерела за поданими запитаннями. *Коли та за яких обставин створено Українську Центральну Раду? Які організації відіграли провідну роль у її заснуванні? Чи брав участь у її створенні М. Грушевський? Які функції було покладено на УЦР у справі розгортання національної революції? Чи мала УЦР у перші дні свого існування план широкомасштабної політичної діяльності?*

» 2. Запропонуйте в групах план дій УНР з кількох пунктів. Обґрунтуйте важливість саме таких кроків.

ДОКУМЕНТ
2

Михайло Грушевський у своїх «Споминах» так розповідав про перші дні діяльності Центральної Ради: «...Із березня прийшли перші поштові відомості про петербурзькі події, і Єфремов зачитав їх на зборах ТУП у клубі, і тоді утворення постійного українського осередку стало явно неминуchoю потребою. Організація молоді прислала того дня своїх представників, щоб отримати інформацію про наміри старших у справі організації. ТУП пропонував іншим українським організаціям делегувати своїх представників для спільної акції. Серед молоді, здається, думки розділилися; але цьому чинили рішучий спротив есдеки, у центрі яких стояв тоді Дмитро Антонович. На довгих нарадах, які відбувалися у нього цими днями, 3–4 березня, було ухвалено добиватися утворення центрального об'єднуючого органу замість проектованого тупівцями бюро ТУП, обсипаного делегаціями інших організацій. Щоб формально обґрунтувати цей постулат, Антонович знайшов аж 13 професійних та інших організацій Києва есдеківського спрямування, до церковних хорів включно, і добивався для них представництва, аналогічного з ТУП. У тому самому гуртку Антоновича, очевидно,

➔ Будинок Педагогічного музею, у якому містилася Українська Центральна Рада, Початок 20 ст.

виникла й думка якнайскоріше викликати мене до Києва... Коли через кілька днів завзятої боротьби довелося дати згоду на організацію центру за схемою Антоновича і К^о, мене обрали головою цієї нової організації, яку без дискусії, якимось само собою назвали Центральною Радою на противагу різноманітним місцевим і професійним радам, чисельність яких дедалі зростала».

ДОКУМЕНТ
3

Павло Христюк про створення Української Центральної Ради писав так: «Якогось певного, заздалегідь виробленого плану діяльності Центральної Ради на початку свого існування не мала. Так само не був усталений її склад. І потім це вийшло якраз на добре. Склад Ради, її завдання й методи роботи еволюціонували без великих внутрішніх перешкод разом із розвитком української революції...

Свою роботу Центральна Рада почала здійснювати під проводом проф. М. Грушевського (який приїхав до Києва із заслання в березні місяці і ще заочно був обраний головою Центральної Ради). Через порівняно короткий час було протягнуто нитки об'єднання між Українською Центральною Радою і різноманітними українськими культурно-просвітніми, кооперативними, громадськими, військовими, професійними й політичними організаціями, що існували в Україні й поза Україною. Національні комітети, ради, «просвіти» й спілки, що виникли в різних місцевостях України, посиляли своїх делегатів до Центральної Ради: то для участі в її роботі, то для взаємної інформації і одержання від Ради вказівок – вважаючи Центральну Раду своїм керівним центром. Популярність Центральної Ради зростала надзвичайно швидко, особливо в селянських і солдатських масах. Народні маси з надзвичайною довірою горнулися під її крило, вважаючи Раду своєю заступницею та провідницею».

3. Що визначало діяльність політичних партій на початку Української революції

В українських губерніях існувала певна закономірність щодо політичних уподобань: ті, хто не вважав національне питання актуальним, вступали до загальноросійських партій; ті ж, хто співчував політичному спрямуванню певної загальноросійської партії, однак усвідомлював важливість розв'язання національного питання, воліли створити національну партію того самого спрямування. Тому політична палітра України в 1917 р. була надзвичайно строкатою. За мандати в Установчі збори й органи влади всіх рівнів змагалися десятки загальноросійських, українських, єврейських, польських та інших політичних партій.

Підготовка Національного конгресу активізувала українські політичні сили, які вирішили, не зволікаючи, провести партійні з'їзди.

Першим організаційний з'їзд провело у квітні 1917 р. *Товариство українських поступовців*, яке змінило назву на **Союз українських автономістів-федералістів**. А незабаром було проголошено про перетворення союзу на політичну партію. Конференція, що відбулася у червні 1917 р., затвердила її назву – **Партія соціалістів-федералістів** (скорочено – **есефи**). Партія проводила роботу здебільшого в інтелігентських колах і не стала масовою. Вона була впливовою у Центральній Раді, оскільки мала популярних діячів.

Відновилася **Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП – есдеки)** на чолі з В. Винниченком і С. Петлюрою. Місцеві представники загальноросійської соціал-демократичної партії (меншовики) заявили, що визнають право українців на автономію, й запропонували об'єднатися. Проте центральне керівництво РСДРП(м) засуджувало спроби УЦР домогтися автономії для українського народу. Російські соціал-демократи були впливовими в індустріальних районах України, а українські – лише в містах промислово нерозвиненого Правобережжя. За чисельністю УСДРП (приблизно 5 тис. на середину 1917 р.) вдсятеро поступалася місцевим меншовикам.

У квітні 1917 р. відбувся установчий з'їзд **Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР – есери)**. Її очолили представники студентської молоді: М. Залізняк, М. Ковалевський, Л. Ковалів, О. Севрюк, П. Христюк. Саме до неї як до наймасовішої приєднався М. Грушевський. Утім, УПСР за кількістю членів (майже 75 тис.) істотно поступалася українським осередкам загальноросійської партії соціалістів-революціонерів. Останніх підтримували в промислових районах, військових гарнізонах і на фронтах, натомість українських – у сільській місцевості.

Більшовики були єдиною загальноросійською партією, яка не мала «відповідника» в українській політичній палітрі. Спочатку вони «губилися» серед меншовиків у спільних соціал-демократичних організаціях. Однак чисельність цієї партії в Україні стрімко зростала: з 2 до 33 тис. осіб за березень – серпень 1917 р.

ЗАУВАЖТЕ

Більшовизм – історична назва екстремістської течії в російському соціал-демократичному русі, синонім російського комунізму. На II з'їзді Російської соціал-демократичної робітничої партії (серпень 1903 р.) під час виборів керівних органів гору взяли прихильники В. Ульянова (Леніна), які відтоді назвали себе **більшовиками**. Соціал-демократів, які залишилися на ідейних та організаційних засадах партій II Інтернаціоналу, назвали **меншовиками**. Обидві російські соціал-демократичні партії тривалий час мали одну назву і розрізнялися за додатковими термінами: «більшовики» та «меншовики»; в аббревіатурі – за початковими літерами цих слів: РСДРП(б), РСДРП(м). 8-й з'їзд РСДРП(б) у березні 1918 р. найменував партію відповідно до її доктрини, але залишив у назві історичний термін: Російська комуністична партія (більшовиків), скорочено – РКП(б). Партія ж меншовиків залишила стару назву – РСДРП. Після утворення Радянського Союзу партія більшовиків стала називатися Всесоюзнаю – ВКП(б). У жовтні 1952 р. 19-й з'їзд ВКП(б) перейменував партію на Комуністичну партію Радянського Союзу (КПРС).

↑ Періодичні видання доби Української Центральної Ради

Дайте відповіді на запитання. » 1. Яка з українських партій на початку революції була наймасовішою та найвпливовішою? **» 2.** Які риси були притаманні політичному середовищу підросійської України? **» 3.** На які прошарки населення спиралася кожна з партій? **» 4.** На яких засадах, на вашу думку, могли об'єднатися найвпливовіші політичні сили підросійської України?

4. Які ідеї державного будівництва задекларували українські партії на партійних зібраннях у квітні 1917 р.

Скориставшись джерелами: **» 1.** Напишіть сценарій і розіграйте засідання трьох партійних зібрань: українських есефів, есдеків та есерів. **» 2.** Зробіть висновок про спільність партійних гасел і програмових засад цих партій. **» 3.** Визначте, яка з партій мала найрадикальніші вимоги. У чому вони виявлялися? **» 4.** Яка ідея щодо форм державності була панівною в українському політикумі? **» 5.** Порівняйте засади діяльності цих партій з партіями у західноукраїнських землях.

ДОКУМЕНТ 4 ЕСЕФИ: «Головою з'їзду обрано М. Грушевського, товаришами голови — О. Лотоцького й І. Шрага. З'їзд ухвалив резолюції: 1) з'їзд українських поступовців визнає й буде підтримувати Тимчасовий Уряд; 2) замість старої назви "Товариство українських поступовців" приймає нову, більш відповідну головним основам організації... 3) у справі автономії, негайно, всіма силами й засобами утворювати автономію України; вжити всіх заходів, щоб надати їй якнайбільшого авторитету, а остаточну санкцію перенести на Установчі збори всієї Росії; 4) в загальний організаційний статут автономії України внести принцип забезпечення прав національних меншин. Закінчив свою працю з'їзд заклик до українського організованого громадянства взяти активну участь в майбутньому Українському Національному конгресі й відправленням телеграми Тимчасовому уряду про те, що Союз українських автономістів-федералістів буде його підтримувати...» (Д. Дорошенко).

ДОКУМЕНТ 5 ЕСДЕКИ: «Конференція відбулася під проводом В. Винниченка... Домагаючись автономії для України здавна, а саме – з днів свого заснування, Українська соціал-демократична робітничка партія, проте, до великої української революції не цілком продумала національну проблему, одночасно обстоюючи гасло автономного устрою для України і не виступаючи проти політично-економічної централізації Росії. Причиною цього була велика ідейна залежність Української соціал-демократичної робітничої партії від загальноросійської соціал-демократії... Ухвала конференції про автономію України звучить так: "Із непохитною рішучістю висуває давнє домагання партії – автономію України як перше нагальне, пекуче завдання сучасної хвилі українського пролетаріату та цілої України... Конференція... думає можливим узяти на себе право дозволити товаришам по партії підтримувати принцип федеративного устрою російської демократичної республіки й підтримувати боротьбу за автономію демократій інших націй". З метою досягнення найкращого автономного устрою України конференція визнала необхідним негайно розпочати енергійну та всебічну працю, спрямовану на скликання всеукраїнського територіального зібрання, на якому могла б виявитися воля української демократії та демократії інших націй, що живуть на території України» (П. Христюк).

ДОКУМЕНТ 6 ЕСЕРИ: «З'їзд обміркував цілу низку питань програмового характеру, з яких найпекучішими виявилися два: національне й земельне. Національне питання викликало дуже палкі дебати. Серед делегатів виокремилась група з виразними самостійницькими тенденціями. У результаті було ухвалено... постанову такого змісту: "У час, коли відбувається велика творча праця серед вільних народів Росії, установчий з'їзд Української партії соціалістів-революціонерів визнає найбільшою потребою українського народу негайне втілення

в життя широкої національно-територіальної автономії України із забезпеченням прав національних меншин і негайне скликання територіальної Української Установчої Ради для вироблення основ і форм автономії та підготовки виборів до загальноросійських Установчих Зборів від народу українського й інших народів Росії. Разом з тим з'їзд визнає, що найкращою формою устрою російської держави є федеративно-демократична республіка, установлення якої Українська партія соціалістів-революціонерів буде домагатись на загальноросійських Установчих Зборах».

Отже, партія рішуче рвала з історичними передумовами та традиціями і виразно виходила у своєму розв'язанні національної проблеми з визнання принципу національної суверенності українського народу. Принцип цей мав утілитися в життя через Українську Установчу Раду, скликану раніше за Російські Установчі Збори. Щоб остаточно поставити крапку над і, з'їзд партії підкреслив окремою резолюцією, що «на всякі перешкоди скликанню Української Установчої Ради з боку російського уряду, на всяку спробу чинити тиск за допомогою сили Українська партія соціалістів-революціонерів буде дивитись як на продовження тієї самої імперіалістичної політики підкорення й гніту, яку вели щодо України московські царі та російські імператори. Партія буде вимагати від Тимчасового Уряду, щоб він деклараційним актом заявив про своє ставлення до автономії України...» (П. Христюк).

ПЕРЕВІРТЕ, ЧОГО НАВЧИЛИСЯ

1. **Установіть хронологічну послідовність подій:** ■ Створення Української Центральної Ради ■ Повалення самодержавства, Заснування Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів ■ Установчий з'їзд Української партії соціалістів-революціонерів.
2. **Складіть речення, використавши поняття та терміни:** *Українська революція, Українська Центральна Рада, автономісти, УПСР, УСДРП, УПСФ, більшовизм.*
3. **Про яку подію йдеться у фрагменті джерела? Стисло викладіть своє ставлення до подій та діячів, згаданих у джерелі.**

«19 березня 1917 року Центральна Рада організувала цю маніфестацію з метою зробити підсумок українських сил у столиці України й прилюдно заманіфестувати революційні національні домагання українського громадянства. Маніфестація справді була дуже величною та величною. Солдати, робітники різних фабрик та заводів, залізничники та поштово-телеграфні робітники, полонені українці-галичани, вчителі, артисти, шкільна молодь, кооператори й, нарешті, представники різних політичних українських партій – словом, все свідоме національне українське громадянство, без різниці політичних переконань і класової належності, вийшло в той день на вулиці Києва, об'єднавшись на урочистім святі національного визволення. Старий, з великою срібною бородою, – живий символ незламної волі українського народу до національного відродження, професор М. Грушевський виступав у перших рядах маніфестантів» (П. Христюк).

4. **Що мав на увазі М. Грушевський, коли навесні 1917 р. писав:**

«У теперішній хвилі прихильники самостійної, чи, вірніше сказати, незалежної України, погоджуються залишитися на спільній платформі широкої національно-територіальної автономії та федеративного права України. Прапор самостійної України стоїть згорнений. Але чи не розгорнеться він з хвилею, коли всеросійські централісти захотіли б вирвати з наших рук стяг широкої української автономії у федеративній і демократичній Російській республіці?»

5. **Сучасні історики зазначають, що після падіння російського самодержавства провідною тенденцією розвитку України було піднесення національно-визвольного руху, який переріс у національно-демократичну революцію. Чи погоджуєтесь ви з таким твердженням? Чи є підстави називати Українську революцію національно-демократичною? Відповідь обґрунтуйте.**